

11. Бердяев Н. А. Русская идея / Н. А. Бердяев // Основные проблемы русской мысли XIX и начала XX вв. Судьба России. – М.: Изд-во В. Шевчук, 2000. – 542 с.

12. Бердяев Н. А. «Самопознания» (Опыт философской автобиографии) / Н. А. Бердяев. – М.: Книга, 1991. – 448 с.

Боровская Г. С. «Русская идея» в философско-правовом измерении (по Н. А. Бердяеву)

Предлагается одна из главных тем творческого наследия великого русского мыслителя Н. А. Бердяева (1874–1948) – «русская идея» в философско-правовом измерении. «Идея» рассматривается как персоналистическая модель «осевого» времени серебряного века России в контексте проблем истории философии правовых цивилизаций и философии естественного права.

Ключевые слова: русская идея, «осевое» время, «осевой» социум, «осевая» личность, «осевая» ментальность, «осевая» социально-правовая реальность, персоналистическая правовая модель.

Borovska G. S. «Russian idea» in the aspect of philosophy of law (N. A. Berdyayev)

The article deals with the one of the main themes of the heritage of the great Russian philosopher N. Berdyayev (1874–1948) – «Russian idea» – in the aspect of philosophy of law. This «idea» is considered as the personalist model of the «axial» time of Russian Silver Age in the context of the historiosophical problems of the law civilizations and philosophy of natural law.

Key words: russian idea, «axial time», «axial society», «axial» personality, «axial» mentality, «axial» socio-legal reality, personality legal model.

Стаття надійшла 30 липня 2013 р.

УДК 340.12

Х. В. Горещька

ДО ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Розглянуто питання методології філософсько-правового дослідження правової соціалізації. Запропоновано нову класифікацію дослідницьких підходів до правової соціалізації.

Ключові слова: правова соціалізація, соціалізація, методологія дослідження, філософсько-правове дослідження.

Постановка проблеми. Вважають, що методологія дослідження тим краща, чим ефективніше за її посередництвом вдається осмислити пізнаваний об'єкт. Для розуміння суті методології видаються важливими деякі міркування М. Хайдеггера. Філософ пише: «Стурбована обачність» має свої специфічні форми тлумачення... Початкове здійснення тлумачення полягає не в теоретичному висловлюванні як реченні, але в обачно-заклопотаному відкладанні в сторону, відповідно в заміні невідповідного засобу, «не зронивши ані пари з вуст» [11, с. 157]. Саме так, в руслі «стурбованої обачності» вчені звертаються до методології. Її використовують як знаряддя, котре існує для нас в модусі підручного. Хайдеггер акцентує: «не зронивши ані пари з вуст», бо має на увазі, що ми не обмірковуємо підручне, а лише застосовуємо його.

Втім, для того, аби правильно застосувати методологію, необхідно, щоби вона наче би змінила свій модус існування, перейшовши до розряду наявного. Так, наприклад, молотком можна забивати цвяхи, і це його призначення. Однак для того, аби дізнатися, що таке молоток, ми спочатку повинні зробити його предметом пізнання, чи, словами Хайдеггера, наявним. Від наявності до підручності – таким буде і наше відношення до методології.

Однак тут ми знов зустрічаємося з проблемою. Якщо методологія виступає наявним, не способом, а об'єктом дослідження, то її ми можемо досліджувати на підставі лише якоїсь іншої методології. Але було би послідовно тоді також вказати й на те, що така мета-методологія (методологія, котрою обмірковується об'єктна методологія) теж може стати наявним і потребувати для свого дослідження мета-мета-методології і т.д.

У дійсності, як підказує здоровий глузд, жодної мета-методології не існує. Положення методології ми приймаємо або відкидаємо, керуючись інтуїцією, фактами очевидності, практичними результатами та фактами. Напевно, єдине, що ми би могли назвати мета-методом, котрий застосовують для дослідження методології, є рефлексивна рівновага.

Стан дослідження. Поняття рефлексивної рівноваги з'явилося, як це нерідко трапляється, раніше за термін. Стенфордська енциклопедія філософії описує цей метод таким чином: «Головна підвалина цієї позиції полягає у тому, що ми «випробовуємо» частину наших переконань, зіставляючи їх з іншими, відшуковуючи моменти, де одні переконання підтримують інші, шукаючи узгодженості між найширшими наборами переконань...» [12]. Рефлексивна рівновага досягається тоді, коли ми доходимо «допустимої узгодженості цих поглядів. Остання ви-

магас, щоби наші переконання не тільки були сумісними одне з одним (слабка вимога), але й щоби деякі з них підтверджували інші чи проливали на ті світло. Понад те, в цьому процесі ми не тільки можемо змінювати наші попередні переконання але й також винаходити нові» [12].

Важливість методології при дослідженні правової соціалізації неабияка. Залежно від того, які світоглядні припущення керують дослідником, він може дійти неоднакових, та навіть взаємовиключних висновків. При цьому методологія кожного дослідження зумовлюється її предметом, чи, іншими словами, не існує «абстрактної» методології. Оскільки предметом нашого дослідження в широкому сенсі є людина та процес її долучення до життя суспільства, методологія теж повинна бути, так би мовити, антропоцентричною. «... Проблема людини є основна проблема філософії. Ще греки зрозуміли, що людина може почати філософствувати тільки з пізнання самого себе. Розгадка буття людини прихована в самій людині. У пізнанні буття людина є вкрай особливою реальністю, що не стоїть в ряду інших реальностей. Людина не є дрібною частиною світу, у ній закладена цільна загадка і розгадка світу» [1].

Метою даної статті є з'ясування методології філософсько-правового дослідження правової соціалізації.

Виклад основних положень. У науці здебільшого використовується триступенева градація методології (концептуальні підходи, методи та прийоми дослідження). На думку П. М. Рабиновича, «Концептуальним підходом можна вважати побудовану на гранично загальних (філософських) категоріях світоглядну аксіоматичну ідею (засад), яка постулює загальну стратегію дослідження, відбір досліджуваних фактів та інтерпретацію результатів дослідження» [9, с. 15].

Антропологічні концептуальні чи дослідницькі підходи були предметом спеціального дослідження Д. А. Гудими. З огляду на пряме відношення його концепції методології до нашого дослідження, вважаємо за необхідне розглянути її детальніше. Д. А. Гудима розглядає антропологічні дослідницькі підходи як засновані на висновках певних видів антропології світоглядні ідеї про природу та сутність людини, які визначають особливості встановлення, відбору і систематизації науковцем досліджуваних фактів, а також їх інтерпретації й оцінки [5, с. 40]. Втім, соціалізація, будучи, взагалі кажучи, проблемою антропоного характеру, все ж потребує розроблення власної методології дослідження.

Поділ підходів до дослідження правової соціалізації може здійснюватися за різними критеріями. Єдина вимога тут, вочевидь, полягає у тому, щоби процес класифікації здійснювався за релевантними ознаками.

Перш за все, дати поняття правової соціалізації неможливо, не проливши світла на суть предиката «правовий». Таким чином, перший підхід до класифікації дослідницьких підходів базується на понятті правороозуміння. Відтак, отримуємо такі підходи:

– легістський (підхід, що покликаний з'ясувати процес засвоєння людиною позитивного права держави. Певна річ, для дослідника, котрий переконаний, що окрім позитивного права ніякого права взагалі не існує (а тому він проти зайвого, на його думку, предиката «позитивне», адже позитивність вже наперед закладена у поняття права, тобто «позитивне право» являє для нього тавтологію);

– природно-правовий (передбачає існування незалежних від волі суб'єкта, універсальних, зокрема трансцендентальних, норм і принципів. Обрання цього підходу змушуватиме дослідника орієнтуватись на те, як людина засвоює саме ті норми і принципи, які зумовлені її природою).

Залежно від світоглядного бачення дослідником явища соціалізації:

– біологізаторський (базується на положенні, що суспільство являє собою цілісний організм, де кожен інститут наділений своєю функцією (Г. Спенсер). Соціалізація з цього ракурсу являтиме собою квазібіологічний процес засвоєння індивідом його «природної» соціальної ролі);

– соціологізаторський (виходить з того, що суспільство не може бути зведене до будь-яких фізичних чи біологічних явищ. Тому й соціалізація не піддана редукції, являючи собою поняття, яке пізнати можливо, так би мовити, не у протиставленні з чимось іншим, а лише в самототожності).

Залежно від філософських понять і категорій, на яких ґрунтується дослідницький підхід, можна виділити, зокрема, такі підходи:

– потребовий (виходить з того, що соціалізація являє собою процес, який спрямований передовсім на реалізацію потреб людини. Саме ті зумовлюють форми і засоби, котрі особа використовує для своєї соціалізації, обрання нею своєї соціальної ролі тощо);

– аксіологічний (згідно означеного підходу, соціальна система будь-якого порядку передбачає наявність певного набору цінностей, які поділяють усі його члени (Т. Парсонс). Описати процес соціалізації з цієї перспективи означає дати поняття про ті конкретні цінності, котрі виступають фактором інтеграції суспільства і котрі повинен навчитися поважати індивід. Разом з тим, аксіологічний підхід може вказати також і на те, які цінності носять деструктивний характер для певної спільноти);

– комунікативний (дозволяє охарактеризувати процес соціалізації як різновид комунікації. Такий підхід розглядає соціалізацію як процес набуття комунікативної компетентності суб'єктом суспільних відносин);

– символічний (з його точки зору процес соціалізації являє собою обмін та інтерпретацію символів).

Залежно від того, яким вбачається досліднику зв'язок індивіда та суспільства при соціалізації:

– суб'єкт-об'єктний (розглядає людину як пасивного учасника процесу соціалізації. З цього ракурсу індивід лише засвоює норми, принципи, цінності, котрі складаються до і незалежно від нього (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс);

– суб'єкт-суб'єктний (розглядає людину як активного учасника процесу власної соціалізації, адже вона відносно вільно може обирати спільноту, учасником якої вона хоче стати, роль, котру вона може зайняти, засоби, які вона може для цього використати).

З огляду на спосіб редукції соціалізації до ідеальних чи матеріальних явищ:

– ідеалістичний (пов'язує правову соціалізацію зі становленням певного рівня правосвідомості);

– матеріалістичний (пов'язує правову соціалізацію із опануванням актором певної ролі у суспільстві чи його групі).

З огляду на обсяг соціалізації:

– мінімальні або точніше – дефляційні (визнають, що процес соціалізації закінчується опануванням суб'єктом певного базового рівня правил та принципів законослухняного життя у суспільстві);

– надлишкові (виходять з того, що правова соціалізація взагалі ніколи не завершується. Оскільки остання являє собою процес засвоєння принципів і норм позитивного права, які ніколи неможливо максимально повно відбити у свідомості людини, цей процес триває до кінця її життя).

Перераховані вище дослідницькі підходи до правової соціалізації складають інтегральну основу усієї методології. Але жоден з цих підходів не застосовується сам по собі. Єдина мета кожного з них – бути інтегрованим у конкретніші дослідницькі методи. До останніх відносять: філософські – діалектичний та метафізичний (перший використовується для аналізу мінливих явищ, дозволяє простежити їх у русі та саморозвитку, другий – усталених незмінних систем, де суперечності небажані або взагалі неприпустимі, як-от система права, цін-

ності правової системи тощо); загальнонаукові (системний та структурно-функційний аналізи, формально-логічні процедури, зокрема, сходження від конкретного до абстрактного і навпаки); спеціальні (котрі застосовуються, наприклад, лише в гуманітарних науках, як-от: контент-аналіз, метод включеного та зовнішнього спостереження за суспільними явищами тощо).

Якщо розглядати методологію лише як сукупність дослідницьких підходів, а також методів і способів пізнання, то на цьому місці наш аналіз повинен би був перерватися. Однак в нас щодо цього є інші міркування. Адже методологічна частина, як видається, буде неповною, якщо не розглянути методологічно-значуще поняття комунікації, її співвідношення зі спорідненими категоріями на кшталт мови та тлумачення.

У питаннях соціалізації дослідники завжди торкаються відносин між людьми, та способів їхнього опосередкування – конкретних проявів комунікації. Перехід до інформаційного суспільства підштовхнув наукове співтовариство до інтенсифікації досліджень у цій галузі. Як зазначає Г. Г. Почепцов, комунікація передбачає процеси перекодування вербальної в невербальну і невербальної у вербальну сфери. «Історично комунікацією було саме це: примус іншого до виконання тієї чи іншої дії. Тобто для комунікації істотний перехід від говоріння Одного до дій Іншого» [7, с. 14].

Будучи інтегральним поняттям, комунікація вже тривалий час почала викликати інтерес численних напрямків науки. І знов ми маємо справу із вузловим поняттям, де перетинаються інтереси не тільки філософів, але й соціологів та політологів, лінгвістів, філологів та багатьох інших галузей гуманітарного знання. Але разом з тим, як і у випадку з багатьма іншими питаннями такого рівня загальності та значущості, нині існує низка концепцій комунікації, вибір між якими, як видається, повинен зробити кожен дослідник питань правової соціалізації.

Напевне, не варто говорити про те, що відлік наукового осмислення комунікації починається з ХХ ст., оскільки пов'язується зі стрімким науково-технічним прогресом. На початках комунікація привертала інтерес представників «точних» галузей знань, що не могло не відбитися на «природничому» забарвленні перших її концепцій.

Однією з перших була *кібернетична схема Шенона-Вівера* [6, с. 32]. Ця модель включає п'ять елементів: джерело інформації, передавач, канал передачі, приймач і кінцеву мету, розташовані в лінійній

послідовності (лінійна модель). Якщо існують проблеми з каналом передачі (шуми), то інформація на вході і виході буде відрізнитись. Вона також може відрізнитися в тому випадку, якщо при кодуванні та декодуванні використовуються неоднакові коди. «В усному мовленні «сигнал» акустичний, а «канал зв'язку» – будь-яке фізичне середовище, що проводить звукові хвилі. Такий погляд на мовну комунікацію заснований на двох тезах: по-перше, кожна національна мова (гінді, англійська, російська і т. п.) є кодом; а по-друге, ці коди співвідносять думки і звуки» [6, с. 33].

Популяризація цієї теорії була зумовлена не тільки науково-технічним прогресом та підйомом телекомунікаційних технологій, але й популяризацію семіології, яка на той час, своєю чергою, зазнавала відчутного впливу поглядів швейцарського лінгвіста Ф. де Соссюра [8]. Саме завдяки його роботам, до речі, укорінилося й уявлення про те, що письмовий знак відсилає до вербального а той – до ідеальних явищ психіки особи (думок, уявлень тощо).

На зміну кодової моделі комунікації прийшла *інференційна*. Її автором вважають англо-американського лінгвіста Г. П. Грайса. Означена теорія справила відчутний вплив на формування позицій П. Стросона, Дж. Сьорла, Ю. Хабермаса та інших метрів сучасної комунікативістики. Взагалі кажучи, модель Грайса не являє собою, так би мовити, радикального розриву із щойно розглянутою моделлю. Однак «її найгостріші кути» лінгвісту все ж вдалося певною мірою «загладити». По-перше, розгортаючи процес комунікації, Грайс не користується природничими метафорами на кшталт «код», «канал», «пристрій декодування» та ін. Натомість вчений починає використовувати власний інструментарій лінгвістики, котрий йому, природно, доводиться винаходити в міру необхідності.

Інтераційна модель комунікації тяжіє до постметафізичного погляду на мовні процеси. У центрі її уваги – взаємодія в певних чітко визначених соціокультурних умовах. Смісл слів тут задається не способом дешифрування повідомлення, але суспільною практикою чи «мовними іграми» (Л. Вітгенштейн). Важко сказати, де зародилася інтераційна модель комунікації. Здається, до неї різними шляхами дійшли мислителі з різних галузей філософії, але переважно ця ідея тематизувалися у проекті філософської герменевтики Г. Гадамера та трансцендентальної прагматики К.-О. Апеля і Ю. Хабермаса. Витоки ж означеної позиції можна шукати деінде, однак поштовх її формуванню дав, вочевидь, ранній Хайдеггер.

Мова тут перестала розглядатися як певний атрибут людського існування. Тут буття має осмислений характер. Осмисленості йому надає його закинутість у світ мови. Ці міркування також зумовили потребу в переосмисленні поняття розуміння та тлумачення. Якщо раніше вважалося, що розуміння є теж атрибутом людського існування, то після хайдеггерівського повороту про розуміння почали говорити вже як про спосіб існування людини.

Певна річ, цей підхід змінив відношення до розуміння мови, яка перестала розглядатися як інструмент передачі думок та набула посправжньому фундаментального значення. При цьому смисл, як неодмінний сателіт мови, теж почав розглядатися на фундаментальному рівні. Хайдеггер риторично запитує: «Як би могла людина мати відношення до сущого, тобто розуміти суще як суще, коли б їй не був забезпечений зв'язок з цим буттям?» [10, с. 150].

Традиційна теорія розглядала процес розуміння висловлювань як спосіб «вчуття» в духовний світ їх автора. З цією метою інтерпретатор повинен відкинути власні упередження, які, так би мовити, створюють зайвий «шум» у процесі комунікації. Остання буде ефективною лише тоді, коли інтерпретатору вдасться проникнути в духовний світ того, хто говорить.

Однак, така процедура виглядає не надто обнадійливо, адже, позбувшись упереджень, можна позбутися й передумови розуміння – смислоочікування. Сучасна ж герменевтика виходить з продуктивного характеру людських упереджень [3, с. 250]. Для того, аби розуміння взагалі могло відбутися, щось повинно заявити про свою іншість (саме тому люди намагаються не вступати у комунікацію, яка не принесе їм нічого нового). Разом із тим, щоби дещо могло бути зрозумілим, ми також повинні мати упередження стосовно того, про що йтиметься (у тексті чи у розмові). Так, наприклад, пересічна людина не зможе зрозуміти положення квантової механіки у зв'язку з відсутністю в неї певних (жодних?) упереджень стосовно неї.

Оскільки намір автора більше не панує над його ж висловлюванням, комунікація відбувається навіть тоді, коли той взагалі не хотів бути почутим. Від обміну намірами комунікація перейшла в площину демонстрації смислів. Це вагома позиція, котра відображує сучасний стан розвитку не тільки проблеми комунікації, але й методології гуманітарних наук загалом.

Однак, при розробці методології нас цікавить можливість досягнення рефлексивної рівноваги. А тому вважаємо неприпустимим від-

кинути концепцію Грайса як пережиток минулого. Разом з тим, від деяких її положень, видається, можна відмовитись, зберігши при цьому її смислову серцевину. Грайс правий, коли стверджує, що особи вступають у комунікацію для досягнення певної мети, якою є кооперація та взаєморозуміння. Саме така кооперація, а не просто маніфестація смислу, відіграє роль «сили тяжіння» комунікації. Задля успішності початого заходу, при спілкуванні автори повинні притримуватись вимог, котрі стосуються повноти інформації, її якості, релевантності та манери її подання [4, с. 75–98].

Ці вимоги можуть бути дотримані попри те, що буде відкинуто метафізичне підґрунтя теорії Грайса, з її головною претензією на отождошення смислу і наміру автора висловлювання. Взагалі кажучи, необхідність орієнтуватись у процесі комунікації на намір автора призводить до повного забуття ролі читача, наче би процес комунікації є лінійним та механічним. Герменевтика ж намагається провести своєрідний акт емансипації, зауважуючи, що смисл народжується не в «голові» того, хто говорить, – рівною ж мірою і не в «голові» того, хто слухає, – а в місці перетину їхніх горизонтів розуміння.

В ортодоксальному вигляді теорія Грайса також передбачає необхідність реконструкції наміру автора. Але такої реконструкції, мабуть, замало. Є. В. Борисов вказує, що реконструкція наміру автора тягне рефлексивне дистанціювання від його смислових претензій. Опредмечуванню в такій комунікації піддають не суб'єктів, а натомість саме інтерсуб'єктивне відношення, де кожен учасник комунікації прагне випередити розуміння іншого. Це, як стверджується, дозволяє нейтралізувати власне особистісний аспект комунікації, тобто, насамперед, уникнути необхідності відповіді на смислові претензії іншого [2, с. 52]. Таким чином, означений різновид комунікації не призводить до розуміння, адже злиття смислових горизонтів комунікантів не відбувається.

Висновки. Дослідження правової соціалізації вимагає вирішення низки методологічних питань, яке неможливе на підставі абстрактної методології, натомість вимагаючи розроблення спеціального дослідницького підходу. На виконання цього завдання у статті запропоновано нову класифікацію дослідницьких підходів до правової соціалізації. Крім того, аналіз концепцій комунікації свідчить про тривале домінування в дослідженнях у цій галузі техногенних та метафізичних позицій. Тому обґрунтовано необхідність їх переосмислення у світлі пост-метафізичних уявлень на мовні процеси, зокрема, з урахуванням

положень філософської герменевтики. Стверджується, що комунікація полягає в обміні авторами смисловими претензіями, та спрямована на їхнє взаєморозуміння (злиття смислових горизонтів).

1. Бердяев Н. А. О назначении человека [Електронний ресурс] / Н. А. Бердяев – Режим доступу: <http://www.magister.msk.ru/library/philos/berdyaev/berdn011.htm>

2. Борисов Е. В. Основные черты постметафизической онтологии / Е. В. Борисов. – Томск: Изд-во ТГУ, 2009. – 120 с.

3. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: основы философской герменевтики / Х.-Г. Гадамер. – М.: Прогресс, 1988. – 704 с.

4. Грайс Г. П. Значение говорящего, значение предложения и значение слова / Г. П. Грайс // Философия языка. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – С. 75–98.

5. Гудима Д. А. Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 / Д. А. Гудима; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2007. – 288 с.

6. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.

7. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 2001. – 656 с.

8. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики / Ф. Соссюр; пер. с франц. А. М. Сухотина; под ред. и с примечаниями Р. И. Шор. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.

9. Філософія права: проблеми та підходи: навч. посібник для студ. спец. «Правознавство» / [П. М. Рабінович, С. П. Добрянський, Д. А. Гудима, О. В. Гришук, Т. І. Дудаш, Т. І. Пашук, С. П. Рабінович, Л. В. Яромл, Ю. І. Анохін] / за заг. ред. П. М. Рабіновича. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2005. – 332 с.

10. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер; пер. с нем. В. В. Библина. – Харьков: «Фолио», 2003. – 503 с.

11. Heidegger M. Sein und Zeit. Tübingen: Niemeyer, 1986.

12. Stanford Encyclopedia of Philosophy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://plato.stanford.edu/entries/reflective-equilibrium/>

Горецкая К. В. К вопросу методологии философско-правового исследования правовой социализации

Рассмотрены вопросы философско-правового исследования правовой социализации. Предложена новая классификация исследовательских подходов к правовой социализации.

Ключевые слова: *правовая социализация, социализация, методология исследования, философско-правовое исследование.*

Gorecka Kh. V. To question of methodology philosophical-legal research of legal socialization

The article deals with the philosophical and legal study of legal socialization. A new classification of research approaches to legal socialization is proposed.

Key words: *legal socialization, socialization, research methodology, philosophical and legal research.*

Стаття надійшла 10 квітня 2013 р.

УДК 340.125:321.6

О. І. Левченков

НАЯВНІ СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ ТА ЇХ ПРАВОВЕ ОПОСЕРЕДКУВАННЯ

Проаналізовано співвідношення наявної поведінки людини в соціумі та юридичного закріплення таких проявів у моделях правовідносин. Виявлено чинники, що зближують фактичну і юридичну поведінку або посилюють розбіжності між ними за обсягом і змістом.

Ключові слова: *наявна поведінка людини, поведінка, передбачена правовою нормою (юридична і належна), суцє, соціальні норми, реальний правопорядок, суспільна правосвідомість, правовий ідеал.*

Постановка проблеми. Посилення наукового і практичного інтересу до права, що чітко простежується нині, викликане, як нам видається, чотирма головними обставинами. *По-перше*, «тиском» міжнародного права на правову систему України та спробою останньої «вписатися» в «цивілізоване» європейське право. *По-друге*, практичною потребою в тому, щоб увесь механізм вітчизняної правової системи якоюсь мірою ефективніше, а правові настанови виконувалися. *По-третьє*, розширенням можливостей наукового пізнання об'єктивної реальності в її конкретно-історичному вимірі. *По-четверте*, загостренням політичної боротьби в державах перехідного типу, зокрема між владою та опозицією, а також спробою використання судової системи, правоохоронних органів, права взагалі для знешкодження свого «супротивника», керуючись при цьому, на жаль, не вимогами виключно закону, а, як правило, *політичною доцільністю*, що дає владі тільки *тактичні* переваги. У стратегічному плані вона, по суті, відкриває